

שיעור ו: קידושין בחליפין לשיטת רש"י

דף ג ע"א

א. הבעיות בשיטת רש"י

הגמרא אומרת שלפי רב הונא, מניינא דרישא נכתב למעט קניין חליפין. ההוא- אמינא של הגמרא שאשה תיקנה בחליפין הייתה: "הואיל וגמר קיחה קיחה משדה עפרון, מה שדה מיקניא בחליפין אף אשה נמי מיקניא בחליפין".

מפשטות לשון הגמרא נראה, שלמדה כי הגז"ש "קיחה" "קיחה" מורה שיש ללמוד את קנייני אשה מקנייני שדה, כלשונה: "מה שדה מיקניא בחליפין אף אשה נמי מיקניא בחליפין", וכל קניין שמועיל בשדה מועיל גם באשה. מסקנת הגמרא היא שאין אשה נקנית בחליפין, מטעם: "חליפין איתנהו בפחות משווה פרוטה, ואשה בפחות משווה פרוטה לא מקניא נפשה"- זוהי גירסת רש"י.

את ההוא- אמינא שבגמרא רש"י לא ביאר, אולם את המסקנה ביאר, וז"ל: "דגנאי הוא לה. הלכך בטיל לה לתורת חליפין בקידושין ואפילו בכלי שיש בו שווה פרוטה, אי יהיב לה בלשון חליפין, עד דיהיב לה בתורת לשון קניין או קיחה או קידושין".

שיטת רש"י מרובת קשיים ואת חלקם כבר הקשו הראשונים, נתחיל בהצבת הקשיים העולים מפירושו:

1. מהו קניין החליפין שבסוגיה

פירש רש"י בד"ה "חליפין": "קניין סודר". יש להבין מה בא רש"י להשמיענו, הרי ברור הוא כי קניין חליפין הינו קניין סודר.

הגמרא בב"מ דף מז ע"א מביאה את הפסוק "וזאת לפניכם בישראל על הגאולה ועל התמורה לקיים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו" ומפרשת אותו: "גאולה זו מכירה", "תמורה זו חליפין".

רש"י שם מבאר שהפסוק עוסק בשני סוגי קניין חליפין: סוג הקרוי "מכירה" שפירושו לפי רש"י הוא: "שמכר לו מכירה גמורה בדמים ולא קיבל מעות ובאין לקיים דברי מכירתן על ידי קניין", אף שדברי רש"י סתומים ובע"ה נאריך בביאורן בהמשך השיעור, מ"מ ברור בדבריו שעסקינן במקרה שהתחייב בנוסף לקניין, דמים, ולא שהחפץ הוא הדמים, וזהו הקרוי "קניין סודר".

סוג שני הוא הקרוי "חליפין" ואותו מבאר רש"י: "שמחליף כלי זה בחפץ שכנגדו", באופן הזה לא הזכיר רש"י שהתחייב דמים. סוג זה הוא הקרוי "חליפי שווה בשווה".

והנה, הגמרא כאן קוראת לקניין- "חליפין", ובא רש"י להוציא מטעות שזהו אותו הסוג הקרוי בב"מ "חליפין", היינו חליפי שווה בשווה, לכן בא וביאר שכוונת הגמרא היא לקניין סודר.

יש להבין מה ההבדל בפעולת שני הקניינים ומה יהיה בקידושי אשה בחליפי שווה בשווה. אם אכן כוונת רש"י ללמד שסוגייתנו איננה מדברת עליהם, הרי שדבר זה יכול להתפרש באחד משני אופנים: או שסברה הגמרא שבחליפי שווה בשווה אין כלל הוא-אמינא שאשה תתקדש ולא אותם היה צורך למשנה למעט, או להיפך, באמת אשה יכולה להתקדש בהם ולא אותם באה המשנה למעט.

2. שיטת רש"י בהבנת ההוא-אמינא

כאמור, רש"י לא פירש כלום על ההוא-אמינא והראשונים הבינו ברש"י שלמד אותה כפשטות שהעלינו, שההוא-אמינא הייתה שהגז"ש "קיחה" "קיחה" מורה שיש ללמוד את קנייני אשה מקנייני שדה. לאור הבנה זו ברש"י הקשו על רש"י, תוספות ועוד ראשונים, מספר שאלות, שהמכנה המשותף שלהם הוא המטרה להוכיח שבאמת לא יתכן שלומדים קנייני אשה מקנייני שדה.

יש לעיין, מנין לראשונים שכך אכן למד רש"י? הרי רש"י רק פירש את תירוץ הגמרא שהוא מטעם "גנאי הוא לה"? וכי העובדה שכך מתפרש התירוץ לרש"י, יש בה כדי ללמד על פירוש השאלה?

ניתן להבין זאת במספר אופנים:

א. באמת אין קשר בין הבנת רש"י את מסקנת הגמרא לבין האופן בו למדו הראשונים

בדעתו את ההוא-אמינא, אולם שתיקתו של רש"י בשלב ההוא-אמינא מלמדת שתפס שלב זה כפשטות הלשון המופיעה בגמרא, שזה מובנה.

ב. יש קשר בין הבנת רש"י את המסקנה לבין הבנתו את השאלה. אם רש"י היה לומד כשאר הראשונים, שהסלקא-דעתך שיועילו חליפין זה כי חליפין מדין כסף ולא כי ילפינן קניין אשה מקניין שדה, הרי שזה יהיה שייך רק בחליפין בכלי ששווה-פרוטה כמו שבאמת תוספות לומדים כאן, ואילו לרש"י הרי תירוץ הגמרא דיבר על כלי שפחות משווה-פרוטה שגנאי הוא לה, ע"כ שהמקשה למד שההוא-אמינא שיועילו חליפין היא אף בכלי פחות משווה-פרוטה וא"כ אין הטעם משום כסף.

אולם, אף כי נוכל לומר דבר זה בתוספות, לא נוכל לאומרו באותם ראשונים שלמדו בהוא-אמינא שחליפין יועילו מטעם כסף ובכ"ז הבינו בהוא-אמינא שאף בכלי שפחות משווה-פרוטה יועילו, והרי גם הם הקשו על רש"י כנ"ל.

כמו-כן קשה לומר שיש קשר בין אופן הסברת התשובה לבין השאלה, שהרי תוספות ד"ה "משום" והרא"ש לגיטין דף לט ע"ב פירשו את הסלקא-דעתך באופן שחליפין מועילים מדין כסף ואעפ"כ את הדחייה הסבירו כרש"י.

ג. באמת יתכן שהשאלות מהסוג הנ"ל שהקשו תוספות ועוד ראשונים, אינן מופנות בדווקא כלפי רש"י, אלא כלפי הגמרא עצמה. כך נראה בתוספות הרא"ש כאן שהקשה על רש"י רק את שתי הקושיות הראשונות של תוספות שהן נוגעות להסברו בדחיית הגמרא ולא את השאלות האלו הנוגעות לשלב הסלקא-דעתך בגמרא, בהן עסק רק בתוך פירוש ר"ת שהביא, ועיין לקמן שכך אף נראה בתוספות.

והנה, בין אם שאלות אלו מופנות כלפי פירוש רש"י ובין אם לאו, נתבונן בשאלות אלו:
1. שואלים תוספות: "כיון דסלקא-דעתך השתא למיגמר קנייני אשה מקנייני שדה א"כ אשה נמי תקני בחזקה כמו שדה".

והנה אם תוספות אכן הקשו על רש"י כי הבינו מפירושו למסקנת הגמרא, שכך הגמרא לומדת בהוא-אמינא, כפי שהעלינו לעיל, למה תוספות כותבים שזו רק "סלקא-דעתך", הרי להנ"ל, לפי רש"י, גם למסקנה מדויק שלומדים אשה משדה.

אלא נראה כנ"ל, שתוספות לא דייקו כך מרש"י, אלא שאלו על הגמרא עצמה וייתכן שסברו תוספות כרשב"א כאן, שאף אם אכן זה הפשט בגמרא בהוא-אמינא, אולם כשהגמרא אומרת "לא מיקניא נפשה", חזרה בה הגמרא מלימוד זה עיי"ש.

עדיין קשה בתוספות, מה מוסיפים להקשות שהגמרא לקמן תלמד שטר משדה, והרי למסקנה, כאמור, לא לומדים קנייני אשה מקנייני שדה, שכן כתבו שזו רק "סלקא-דעתך", ולכאורה סתירה פנימית בתוספות.

את שאלתם מתרץ הרמב"ן: "כיון שאין גופה קנוי לו, לא שייך בה חזקה", והקשה עליו הרשב"א מעבד כנעני עד שלא טבל, שאין גופו קנוי לו, אלא קניינו הוא רק למעש"י, ואפ"ה לדבר הזה שקנוי, נקנה בחזקה.

נראה שהרשב"א הבין בכוונת הרמב"ן שקניין חזקה מהני לקנות רק את הגוף, או רק דבר ששייך בו קניין הגוף, כמו שלבסוף ביאר הרשב"א ברמב"ן, שמכיוון שע"י חזקה זו אפשר לבוא לידי קניין הגוף שהרי אם הטבילו לשם עבדות, גופו קנוי לו שייכת בו חזקה, משא"כ אשה שלעולם אין גופה קנוי לו.

אולם נראה שהרמב"ן עצמו התכוון לומר דבר אחר, והוא, שרק בענייני ממון שם קונים את החפץ עצמו שייך קניין חזקה ולא בקניין אישות שאינו קניין ממון וחפץ. עניין זה ניתן לבארו בזה שמעשה הקניין אמור לשקף את החלות העומדת להיווצר בדבר הנקנה, וחלות אישות איננה מיוצגת נכונה ע"י מעשה חזקה שמתייחס לעניין החומר שבחפץ הנקנה. א"כ לא קשה שאלת הרשב"א מעבד כנעני, שהרי קניינו הוא קניין ממון וחפץ.

2. עוד שואלים תוספות: "ועוד, דלקמן בעי בגמרא בשטר מנלן, ומאי בעי, ליגמר משדה!" כבר הערנו לעיל על סתירה משאלתם הקודמת, שם כתבו שההבנה שניתן ללמוד קנייני אשה מקנייני שדה הינה רק סלקא-דעתך ואינה למסקנה, לפי"ז אף שאלתם כעת אינה מובנת.

המהרש"א התקשה בשאלתם, שהרי למסקנה שאשה לא מקנה נפשה בפחות משווה-פרוטה כי גנאי הוא לה, ה"ה שבשטר לא מקנה נפשה ולכן צריך היקש לגט.

דברי המהרש"א לא מובנים. אם למד שיש לה גנאי להתקדש בשטר שאין בו שווה-פרוטה, מה יועיל ההיקש לגט, כיצד תתקדש בו אם אינה מסכימה? אע"כ בשטר אינה

מקפידה למרות שהשטר אינו שווה- פרוטה שהרי אינה נקנית בשוויו אלא באותיות, כהערת הראשונים, וא"כ למה יש ללמוד מגט? עיין לקמן מה שנבאר בע"ה בהבנת מהרש"א.

3. תוצאת "גנאי הוא לה" בפחות משווה- פרוטה

רש"י גרס: "חליפין איתנהו בפחות משווה פרוטה, ואשה בפחות משווה פרוטה לא מקניא נפשה" ופירש: "דגנאי הוא לה".

יל"ע בדבריו, הרי כשאנו באים ללמוד שאין אשה נקנית בחליפין, אנו מדברים על אשה שהסכימה להתקדש בחליפין, שאם לא כן אין הבעיה מצד קידושין בחליפין דווקא, אלא מצד הסוגיה הכללית שמצריכה דעת מקנה, וא"כ ע"כ אשה זו הראתה שאין לה גנאי להתקדש בכלי פחות משווה- פרוטה ולמה לא תהיה מקודשת לפי רש"י שלדידו אין פסול בקניין עצמו?

והנה, תוספות כאן הקשו על רש"י: "א"כ פשטה ידה וקיבלה תתקדש בפחות משווה- פרוטה". בפשטות, שאלתם היא כנ"ל, דמכיוון שהיא התרצתה, הרי שהוכיחה שאין זה גנאי עבורה ויש לה רצון להתקדש.

אולם, מלשונם נראה שלא זו הייתה שאלתם, מכיוון שלשון שאלתם היא: "דא"כ פשטה ידה וקבלה", תוספות ושאלים מה יהיה במקרה מסויים, שם באותו מקרה צריך הדין להיות הדין שונה, ואילו אנו שאלנו, שתמיד, בכל קידושין בחליפין הבאים לפנינו יש את הסכמתה, דאל"כ תיפול מטעם קידושין בע"כ, והיו צריכים לשאול "הרי היא מסכימה".

כמו- כן, הביטוי "פשטה ידה וקיבלה" מורה על הבעת הסכמה נוספת מעבר להסכמה הפשוטה לעצם הקידושין, כבדף י"א, ולמה לא די בזה שראינו שהסכימה להתקדש, שבזה לכאורה כבר איננה קיימת הבעיה שהעלה רש"י?

עוד יל"ע בשאלתם, למה לא הקשו על חליפין ביותר משווה- פרוטה מדוע אינה מקודשת כשפשטה ידה וקיבלה, הרי שם קשה אותה קושיה?

היה אפשר לומר בפשטות, שביותר משווה- פרוטה הקניין בטל בגלל הגנאי של פחות משווה- פרוטה והקשו תוספות על מקור הדין, ועיין לקמן.

עיין במרדכי שהביא את שאלת תוספות על רש"י: "וקשה לר"ת דמשמע מדתלי טעמא משום דגנאי הוא לה משמע דאם הייתה רוצה להתקדש בכך, שהייתה מקודשת", והוסיף: "וא"כ במתניתין אמאי תנן בפרוטה". נראה ממנו- שהתכוונו תוספות לשאול, שאף קניין כסף יועיל בפחות משווה- פרוטה. לפי הבנתו יובן למה הקשו תוספות דווקא על פחות משווה- פרוטה, שהרי ביותר משווה- פרוטה ודאי שמקודשת בקניין כסף.

אולם שאלתו קשה:

הרי תוספות עצמם אמרו בהמשך דבריהם, שהטעם שלא מהני בפחות משווה- פרוטה הוא כי אין זה כסף, וא"כ מה הקשו על רש"י?

כמו- כן, מוכח שעניין הפרוטה אינו רק מטעם גנאי, מהא דלא מהני פחות משווה- פרוטה בקניין קרקעות שם לא שייך גנאי.

ובכלל דבריו קשים, שהרי רש"י שאמר את סברת גנאי דיבר דווקא על קניין חליפין, שם בד"כ הקניין מועיל בפחות משווה- פרוטה וכיצד למד המרדכי לקניין כסף פחות משווה- פרוטה, שם אין זה כסף? ועיין לקמן.

עוד שואלים תוספות: "למה לא פריך בנתיב דר' ינאי דקפדן אנפשיהו".

שאלתם היא: אם עניין הפרוטה בכלי לדעת רש"י תלוי בקפידא של אינשי, למה הגמרא לא שאלה מבנות ר' ינאי שגנאי להם בפרוטה כיצד מהני אצלן שווה- פרוטה? אלא מכאן, שלא תלוי בקפידת האשה ובדעת כל אחת, דאל"כ נתת דבריק לשיעורין.

והנה, אם תוספות התכוונו לשאול כמרדכי, הרי ששואלים למה הקשתה הגמרא דווקא על ב"ש שאמרו כסף דינר, מבנות ר' ינאי, ולא על ב"ה שטעמם בפרוטה ג"כ משום גנאי ואז מובנת יותר שאלת תוספות, שכמו שראינו ששאלה הגמרא על קניין כסף באשה אליבא דב"ש, היה לה לשאול גם על ב"ה. אולם גם אם נלמד בהם שלא כמרדכי אלא ששאלו על קניין חליפין, שאלו תוספות, למה הגמרא כאן בעניין קניין חליפין לא מביאה מבנות ר' ינאי להראות שלא תלוי בקפידת האשה.

והנה עיי"ש בדף יא בתוד"ה "שכן", שבתחילה פירשו את דברי הגמרא, שלא חשיב "כסף" אלא דבר שחשוב בעיניה בד"כ, ולפי"ז שאלת הגמרא מבנות ר' ינאי אינה שייכת אלא בקדושי כסף דסלקא- דעתך דכסף תלוי בדידה, ולזה הקשתה הגמרא מבנות ר' ינאי להראות שאין זה נכון. לפי"ז השאלה מבנות ר' ינאי לא תהיה שייכת בקניין חליפין, אולם

שם הסיקו שזו אינה הנקודה, אלא השאלה היא שא"כ נתת דבריך לשיעורין וא"כ דבר זה שייך לשאול אף בקניין חליפין.

תוספות הרא"ש תירץ לחלק בין פחות משווה- פרוטה שאינו ממון ושם יש משמעות לקפידת האשה שרוצה ממון, לבין המקרה שם בב"ש שמצריכים דינר אע"פ שכבר פרוטה הינה ממון. קפידא שכזו על דבר שגבוה מערך ממון הרי היא בגדר גחמה אישית בה אין להתחשב, כמו שלא מתחשבים בגחמות בנות ר' ינאי.

תוספות הרא"ש כאן תירץ את שאלתם הראשונה: "דכיון דסתם נשים לא מקני נפשיהו בפחות משווה- פרוטה, אפילו פשטה ידה וקיבלה קידושין בפחות, בטלה דעתה"

דברי תוספות הרא"ש צריכים ביאור רב, דהרי אם החיסרון לרש"י הוא שאינה רוצה ואינה מוכנה להתקדש בכלי שהוא פחות משווה- פרוטה, ואשה זו- ראינו שכן רוצה, מה שייך לומר כאן "בטלה דעתה"? וכי במקרה שאדם מסוים מכר דבר שאין אדם בעולם שרוצה למכרו, וכי נגיד שאין לו דעת למכור כי בטלה דעתו?!

מושג "בטלה דעתו" שייך כאשר באים לקבוע רגילות, האם פרי עומד לסחיטה, האם זוהי צורת הוצאה בשבת, אולם השאלה העומדת כאן לפנינו היא, האם האשה רוצה, ואיך ניתן לומר שמכיוון שאין זו רגילות לרצות, לכן היא איננה רוצה?

דוחק להגדיר שמכיוון שאף היא איננה רגילה בכך, ממילא היא מסכימה לעשות דבר שאינה רוצה.

המאירי כאן הוסיף מילים על הנאמר בתוספות הרא"ש ותירץ וז"ל: "ואפילו נתרצית, בטלה דעתה והרי היא כמתרצית להתקדש בדברים בעלמא שאינו כלום". מה פירוש המילים "והרי היא כמתרצית להתקדש בדברים בעלמא", הרי נעשה כאן מעשה קידושין ולא דיבור בעלמא, אלא שאמרין שאין לה דעת ורצון לקידושין ומה זה שייך למתרצית להתקדש בדברים בעלמא, שם- רצון יש לה אך מעשה קידושין אין, בדיוק הפוך מהמקרה שלנו. הדברים צ"ב.

4. סברת "גנאי הוא לה" יוצרת בעיה בסוגיה לעיל

לעיל הייתה לגמרא הוא-אמינא שיכול לקדשה בע"כ ואמרה הגמרא שלכן כתבה המשנה "נקנית", לומר שרק מדעתה נקנית, והנה אם ניתן לקדשה בע"כ, איך אפשר לומר שמה שכתוב במשנה "בשלוש דרכים" הרי זה בא למעוטי חליפין, כי גנאי הוא לה, הרי לרש"י כל הבעיה בחליפין היא שהאשה אינה מסכימה ואינה רוצה להתקדש, ואם ניתן לקדש אשה בע"כ, הרי שלא יהיה שום חיסרון בקידושי חליפין, והרי המשנה כתבה מניינא למעוטי חליפין!

5. לשון רש"י בסיום דבריו

"... אי יהיב לה בלשון חליפין, עד דיהיב לה בתורת לשון קניין או קיחה או קידושין" קשה, מהי לשון רש"י "עד דיהיב לה בתורת לשון קניין", היה לו לומר "עד דיהיב לה בתורת כסף" כמ"ש הר"ן כאן, וכן העיר הרש"ש על רש"י, שהרי לשון "קידושין" אינה ההיפך מלשון "חליפין", שכן יכול לומר לשון "קידושין" אף כשעושה את הקניין בחליפין. עוד יל"ע, בכלי ששווה-פרוטה אף שלא מהני מדין חליפין, מדוע לא יועיל מדין כסף? עיין לקמן באריכות בבירור דברי תוספות רי"ד שדן בזה או בדומה לזה. עכ"פ, נתחיל בבירור שיטת רש"י בשאלה ששאלו עליו הראשונים.

ב. קידושי חליפין בכלי ששווה פרוטה

המשיך רש"י: "...הלכך בטיל לה לתורת חליפין בקידושין, ואפילו בכלי שיש בו שווה פרוטה...".

דברי רש"י צריכים ביאור, למה חליפין של שווה-פרוטה, שאין בהם טעם של גנאי, יתבטלו בגלל חליפין של פחות משווה-פרוטה?

הראשונים עצמם הקשו כן על רש"י, ויש בדבריהם מספר הסברים (לאו דווקא כדי לבאר את רש"י) ותחילה נתבונן אם ניתן ללמוד ברש"י עצמו כאחד מן ההסברים.

דרך הרמב"ן והרשב"א

מכיוון וקניין חליפין הוא קניין כזה שעיקרו נעשה בפחות משווה- פרוטה, ממילא כל מעשה הקניין גנאי הוא לה ואף בכלי שווה יותר משווה- פרוטה.

נראה שקשה לבאר כך בדברי רש"י, שכן ברש"י לא מוזכר כלל שהקניין עצמו הוא גנאי, אלא כתב שהגנאי הוא להתקדש בכלי שפחות משווה- פרוטה, ובכל- זאת כל הקניין בטל. אם כדברי הרמב"ן והרשב"א, היה רש"י צריך לומר: "ואפילו בכלי שיש בו שווה- פרוטה" מיד לאחר שאומר "דגנאי הוא לה".

עוד דרך ברמב"ן

לא מקנה נפשה אף בכלי ששווה- פרוטה כי הכלי ניתן לה לשעה ומיד מחזירה אותו. אולם בלשון רש"י נראה שכן מקנה נפשה בכלי ששווה- פרוטה, אלא שבטל הקניין שהרי לשונו היא "דגנאי הוא לה, הלכך בטיל וכו'", היינו, אי האפשרות לקדש בכלי ששווה פ- נגזר מהגנאי של פחות משו"פ.

דרך הר"ן

"...הלכך ודאי כשאמר הכתוב כי יקח אין קניין חליפין בכללו, שאילו כן, היה אף פחות משווה- פרוטה בכלל ואי אפשר". היינו, אם אי אפשר להעמיד את הלימוד של "כי יקח" על חליפי פחות משווה- פרוטה, אי אפשר גם להעמידו על חליפי שווה- פרוטה, או שלומדים חליפין או שלא לומדים, לא ניתן ללמוד לחצאין ובתורי"ד כתב כעין זה, שאין גזירה שווה למחצה.

והנה ברש"י קשה לבאר כך, הן מצד לשונו והן מצד התפיסה הכללית של פירושו. מצד לשונו: רש"י לא הזכיר כלל שישנה בעיה מצד הילפותא. לשונו "בטיל לה לתורת חליפין" לא מורה שרק חסר לימוד אלא יותר מכך, הקניין בטל.

ומצד התפיסה הכללית: אם נדייק בדברי הראשונים שהקשו על רש"י, מדוע לא ניתן לקדש בחליפין ששוים פרוטה, נראה שהקדימו הקדמה לשאלתם. לשון הר"ן: "כיון שבפחות משווה פרוטה לא נתבטלו מחמת פיסול קנייתן אלא מחמת קפידתה של אשה". מה רצו לומר בכך?

מדויק בהם שאם אכן היה הפסול בקניין, היה מובן רש"י למה בכלי של שווה- פרוטה גם

כן לא ניתן. למה? יתכן שבאו לאפוקי מלומר את ההסבר הנ"ל בדעת רש"י. יטענו הראשונים: מתי שייך לומר שאין לימוד לחצאין? רק אם הפסול בפחות משווה- פרוטה היה פסול בעצם הקניין, אז יהיה זה לימוד לחצאין לומר שבשדה, חליפין מהני גם בפחות משווה- פרוטה ובאשה לא מהני, אך מכיוון שרש"י למד שהפסול הוא בגמירות דעת מצידה שאינה מסכימה לקניין ולא בקניין עצמו, א"כ אף אם נאמר שחליפין לא מועילים בפחות משווה- פרוטה, עדיין הלימוד אינו לחצאין, שהרי קניין חליפין בעצם מועיל גם באשה, בפחות משווה- פרוטה, אלא ישנה בעיה צדדית שאין לאשה גמירות דעת.

דרך המהרי"ט

כשהגמרא ביארה בב"מ דף מ"ז איך הקניין עובד, כתבה: "דניחא ליה לקונה דלהוי מקנה קונה, כי היכי דליגמר ולקני ליה". המקנה מוכן להקנות תמורת קבלת הכלי.

תמורת איזה דבר בקבלת הכלי? אם בד"כ חליפין מועילים בכלי שהוא פחות משווה- פרוטה, ע"כ המקנה מוכן להקנות תמורת **עצם הכלי** ולא תמורת שוויו שהרי שוויו פחות משווה- פרוטה, וא"כ זהו עניין קניין חליפין להקנות תמורת **עצם הכלי**.

והנה, באשה שכשמקבלת כלי שפחות משווה- פרוטה אינה מוכנה להתקדש, ע"כ מה שרוצה ובגללו מקפידה, זה לא את הכלי אלא את השווי שאינו, ותמיד להקנות את עצמה תמורת הכלי עצמו זה גנאי עבודה, ממילא גם כשנותנים לה כלי שווה פרוטה, תמורת מה מוכנה להתקדש? תמורת השווי של הכלי ולא תמורת הכלי עצמו ובזה נפגע עניין קניין חליפין שעניינו להתקדש תמורת עצם הכלי ולא תמורת שוויו.

נמצא שטעם "גנאי הוא לה" קיים גם בכלי ששווה- פרוטה, כי תמיד לא מוכנה שהכלי הוא זה שיפעל את הקניין, אלא רוצה רק בעד השווי. א"כ הקניין לא יכול לעשות את מה שאמור לעשות, שזה לגמור את הדעת מחמת הכלי, ורק השווי גומר את הדעת, וזו הכוונה ברש"י "בטיל לתורת חליפין", לומר שעניינו של הקניין בטל.

עיינן בלשון המאירי שאומר: "ומאחר שקונין בכלי אע"פ שאין בו שווה- פרוטה, לא מקניא נפשה, ומאחר שבטל ממנה דין חליפין, בטל אף כשהיה שם שווה פרוטה". ניתן להבין בו שלמד **שאותו החיסרון** שקיים בכלי שאינו שווה- פרוטה קיים בדיוק גם בכלי ששווה פרוטה ודבר זה יבואר לפי דברי המהרי"ט, שהרי בשניהם אין גמירות דעתה מחמת הכלי.

פשט המהרי"ט נראה אמנם מדויק בלשון רש"י, בו נראה שאפילו כלי של שווה- פרוטה

שבו באמת אין גנאי, אבל בגלל השווי ולא בגלל הכלי, גורם לביטול הקניין. "בטל" פירושו עניינו בטל, כי זה מנוגד לעיקרון הקניין.

אולם לכאורה סברת המהרי"ט לא מובנת. מה שהסיק שמזה שאינה רוצה בכלי ששווה פחות מפרוטה מוכח ג"כ שאינה רוצה בעצם הכלי ששווה יותר מפרוטה אלא רק בשוויו, אינו ברור כלל. הרי שוויו של הכלי הוא אחד משימושיו ודווקא בכלי שאין לו שווי אינה רוצה בו, כי הכלי עצמו יש בו פחות שימושים, משא"כ כלי ששווה- פרוטה, שימושיו רבים יותר שהרי יש לו גם שווי וניתן למכרו, וא"כ רוצה בכלי עצמו. עניין ההפרדה בכלי ששווה פרוטה, בין עצם הכלי לבין שוויו, כלל אינו ברור.

סברא חדשה

רש"י רואה גנאי בעיני האשה בקניין כולו, לא רק בכלי שפחות משווה- פרוטה. הגנאי הוא בכך, שבעצם זה שמהני כלי פחות משווה- פרוטה למרות שאין לו שווי, רואים שהקניין נעשה עבור ממשותו של הכלי ולא עבור שוויו. אשה מוכנה לקבל שיש לה שווי שהתורה קצצה לה או לקניינה, אולם אינה מוכנה לקבל שמהותה וגופה עומדים מול כלי, וזה הגנאי. ממילא אף בכלי ששווה- פרוטה יודעת היא שהקניין אינו עבור השווי אלא עבור ממשותו וזה הגנאי בעיניה.

כוונת הגמרא דבפחות משווה- פרוטה לא מקניא נפשה, היא שמזה שמהני חליפין פחות משווה- פרוטה מזה מוכח לה שגדר הקניין הוא תמורת ה-'בעין' של הכלי ולא השווי ו"אשה בפחות משווי"פ" היינו, ואשה תמורת כלי לא מיקניא נפשה, ממילא גנאי לה אף בכלי של שווה- פרוטה. כלי הפחות משווה- פרוטה אינו סיבת הגנאי אלא סימן למהות הקניין שהיא סיבת הגנאי.

אמנם, העירני ידידי הרב א. וייץ שליט"א שאף על הסבר זה יישאר קשה מלשון רש"י, כמו שהקשינו לעיל על דרך הרמב"ן והרשב"א, דהיה לו לרש"י להצמיד את המילים "ואפילו בכלי שיש בו שוה פרוטה" מיד לאחר המילים "דגנאי הוא לה".

ג. ביאור שיטת רש"י בסוגיה

מסכימה להתקדש אך לא עבור הכלי

ראינו שהיו מהראשונים שביארו ברש"י, שאף אם התרצתה האשה להתקדש בכלי ששווה פחות מפרוטה, אמרינן שבטלה דעתה.

אמנם תוספות הביאו את הגמרא בדף י"א על בנותיו של ר' ינאי שאם היו מוכנות להתקדש בפחות מתירקבא דדינרי לא אומרים בטלה דעתן, אך כבר העירו בראשונים לדף י"א שישנן שתי רמות קפידא: כאן כשזה פחות משווה- פרוטה, אין זה ממון וגם דעתה לא תהפוך זאת לממון, ואילו שם הרי זה ממון אלא יש לה קפידא משלה ואם התרצתה ונפלה סיבת הקפידא, מועיל ריצויה.

הערנו שצריך להבין מה שייך כאן מושג "בטלה דעתה". הרי צריך את דעתה להתקדש והיא מוכנה ורוצה להתקדש, וכי נאמר שבאמת אין לה דעת לקידושין? ודאי שיש לה והיא מוכנה לקידושין!

אולם, הבין רש"י כי אף שרצונה הוא להתקדש, אולם לא די בכך. לא התכוון רש"י לומר שמכיוון שגנאי הוא לה אין רצונה להתקדש כלל, שהרי כבר שאלנו, דאין הסוגיה עוסקת בקידושין בע"כ, וודאי שהסכימה להתקדש.

אולם השאלה היא **עבור מה** הסכימה? האם הסכימה להתקדש עבור הכלי ששווה פחות משווה- פרוטה שניתן לה? כאן בא ההסבר ברש"י "בטלה דעתה", חכמים באו וניתחו את דעתה של האשה עפ"י הדעה הנורמאלית והסיקו כי אין לומר שמוכנותה ודעתה היו בעד אותם החליפין.

זו משמעות לשון המאירי שהבאנו, שאומר שהיא כאילו מתקדשת בדברים בעלמא. היינו, אמנם היא הסכימה ורוצה להתקדש ואין לומר בטלה דעתה במובן שאינה רוצה להתקדש, אולם כאילו רוצה בדברים בעלמא ולא תמורת הכלי הפחות מפרוטה.

מדויק בתוספות שכשבאו לשאול על רש"י ידעו את כל זאת. תוספות שואלים כאן **דווקא** מפשטה ידה וקיבלה, ולא שואלים סתם מצד שיש לה רצון להתקדש. רואים ששואלים רק ממקרה מיוחד של פשטה ידה ולא מכל אשה, וכן הביטוי "פשטה ידה וקיבלה" מורה יותר מסתם הסכמה להתקדש, אלא ידעו תוספות את כוונת רש"י הנ"ל, שאף שהסכימה אך עדיין אין זה מהני כי לא הסכימה תמורת הכלי, ובאו ושאלו מה קורה כשהיא אומרת שהיא מתרצה **מחמת החליפין**, לכן לא אמרו בשאלתם סתם שהיא הסכימה, אלא פשטה

ידה, שזה מורה על הסכמתה למעשה החליפין עצמו, ולכן גם אינם שואלים על כל אשה שהתקדשה בחליפין שרואים שהסכימה, אלא שאלתם מנוסחת על מקרה מסוים ואם שאלתם הייתה מצד שהיא הסכימה, היו שואלים על כל מקרה של חליפין.

הצורך בהסכמתה להתקדש תמורת הכלי - לשם החלות או לשם המעשה

א"כ, ראינו ברש"י שיש צורך שהסכמתה תהיה להתקדש באותו מעשה קידושין שעושים בה, בקניין החליפין עצמו, ולא די בהסכמה עקרונית לקידושין. מדוע?

הנמו"י לב"מ דף י על המשנה "ראה את המציאה ונפל עליה ובא אחר והחזיק בה זכה בה" וביארה הגמרא שם שהראשון לא זכה בקניין ד אמות, שמכיון שנפל גילה דעתו שבנפילה נוח לו לקנות ולא בד"א, ביאר דמכיוון שקניין ד"א הוא מדרבנן יכול לומר אי אפשי בתקנת חכמים. דייק מזה רע"א במהדור"ת סנ"ו שאילו קניין ד"א היה מן התורה, היה קונה, ואף שאין אדם קונה בע"כ הרי זה דווקא כשאינו רוצה לקנות, אולם כאן רוצה לקנות אלא שלא במעשה הקניין הזה, ויועיל לו.

והנה, בגמרא אצלנו בקידושין בדף מ"ח מבואר שאם קידשה בשטר והשטר פסול אך יש בנייר שווה- פרוטה- לדעת חכמים מקודשת, ופירש רש"י כי דעתה גם על הנייר, והתקשה רע"א הנ"ל מדוע צריך שדעתה תהיה על הקניין כסף, ולא די בכך שרוצה להיקנות? עיי"ש מה שדן בכל עניין "קניין המועיל".

ספק רע"א הנ"ל הוא, האם הכוונה הנדרשת בקניין הינה רק כוונה לקנות ואין צורך בכוונה למעשה הקניין, ולכן גם אם מכוון למעשה קניין שאינו מועיל, די בכך שעשה קניין המועיל, או שמא צריך כוונה גם למעשה הקניין המועיל.

והנה אצלנו, אם ננקוט שיש צורך בכל קניין שתוצאה את הקניין המסוים ולא די ברצון להיקנות, מובן רש"י, ולפי"ז כאשר היא מתרצה להתקדש, באמת במעשה הקידושין עצמו לכאורה לא חסר, אולם כדי להחיל חלות לא די שעשו בה מעשה קידושין, אלא בעינן אף את דעתה להתקדש בדיוק באותו מעשה קידושין שנעשה בה והרי אין דעתה להתקדש בזה.

אולם אף אם בד"כ אין צורך, י"ל שכאן אכפת לנו שאין דעתה להתקדש בעד החפץ. למה? יתכן שחליפין שייכים לאותם קניינים בהם הכוונה איננה תוספת למעשה הקניין, אלא, ללא הכוונה אין כאן מעשה קניין כלל, כפי שנבאר בע"ה בהמשך השיעור, לכן צריך

שריצויה לקידושין יהיה דווקא בעד אותם חליפין וללא זה לא תהיה חלות. (לפי"ז ניתן לדון בתמיהת רע"א על הסוגיה בדף מח, דאף בקניין כסף ניתן לומר שהכוונה מגדירה את מעשה הקניין).

הצורך בהסכמתה להתקדש תמורת הכלי- תנאי במעשה הקניין

כבר הזכרנו שכאשר הראשונים שאלו על רש"י מדוע אינה יכולה להתקדש בכלי ששווה-פרוטה, הקדימו לקושייתם את העובדה שהחיסרון, לרש"י, בחליפי כלי שאינו שווה-פרוטה הוא אינו חיסרון בעצם הקניין. נראה בדבריהם שאם אכן למד רש"י שזה חיסרון בעצם הקניין הרי שלא קשה עליו. בכך פתחו הראשונים פתח לבאר את דברי רש"י.

נראה ברש"י שאכן יש כאן חיסרון בעצם הקניין ובזה תבואר שיטת רש"י. הגנאי עבורה לא גורם שחסרה לה דעת להתקדש אך בעצם הקניין לא חסר, אלא באמת חסר במעשה הקניין. במה?

ראינו את הגמרא בב"מ דף מז שאומרת שהכלי ניתן מהקונה למקנה "דניחא ליה לקונה דלהוי מקנה קונה כי היכי דליגמר ולקני ליה", היינו החליפין ניתנים למקנה כדי שיגמרו אצלו את דעתו והקניין פועל כאשר הכלי הניתן גורם לגמירות דעת. א"כ סודר של פחות משווה-פרוטה שאין בו סיבה לגרום לגמירות-דעת אצל המוכר, יוצר מצב שחסר רכיב יסודי במעשה הקניין. כאשר נתינת הכלי לעצמו גנאי הוא לאשה, האשה לא מקנה את עצמה מחמת עצם קבלת ההנאה מקבלת הכלי. אמנם ראינו שהיא מסכימה ורוצה להתקדש, אולם י"ל שהסכמתה איננה מחמת הכלי שבקבלתו גנאי לה להקנות עצמה מחמתו, אלא רוצה להתקדש בחינם, או ב"דברים" כדברי המאירי. נמצא שזה חיסרון בעצם מעשה חליפין.

א"כ ידעו תוספות פשט ברש"י, שאף אם התרצתה להתקדש, מ"מ לא הקנתה את עצמה מחמת הכלי, וזהו חיסרון בקניין עצמו, אלא הקשו שאם פשטה ידה הרי כאילו אמרה שהיא כן מתרצת מחמת הכלי, ולזה בא ותירץ תוספות הרא"ש שבטלה דעתה ואנן סהדי שבאמת אין כאן ריצוי להתקדש מחמת החפץ, אלא גמרה דעתה להתקדש אף בלא החפץ כדברי המאירי "בדברים בעלמא".

נראה שזה מדויק בתוספות עצמו, דהקשו א"כ פשטה ידה וקבלה תתקדש בפחות משווה-פרוטה, ולמה לא הקשו על יותר משווה-פרוטה שם קשה אותה קושיה?

כבר אמרנו שהיה אפשר לומר פשוט, שביותר משווה- פרוטה הקניין בטל בגלל הגנאי של פחות משווה- פרוטה והקשו תוספות על מקור הדין.

אולם נראה יותר מכך, בכלי שווה יותר משווה- פרוטה, כשהיא מקבלת אותו לא מוכח שהיא מקבלת בגלל הכלי, יתכן שמקבלת בגלל הממון ולכן אז לא יועיל, כדברי המהרי"ט שהבאנו לעיל ואף שתמהנו עליו מהיכ"ת אך מידי ספק לא יצא, לכן תוספות הקשו דווקא מפחות משווה- פרוטה שכשפשטה ידה מוכח שהתוצאה מחמת הכלי, דאין כאן דבר אחר ולמה אינה מקודשת, ולזה אמר תורא"ש בטלה דעתה.

ממילא כעת מובן רש"י שבכלי של יותר משווה- פרוטה ג"כ לא תתקדש, שמכיוון שבכלי שפחות משווה- פרוטה חסר במעשה הקניין עצמו, א"כ אי אפשר להמציא קניין חדש של חליפין, לצורך קידושין, שיהיה רק ביותר משווה- פרוטה, כמו שדייקנו בדברי הר"ן שאומר הסבר כגון זה ומקשה על רש"י כי הבין ברש"י שהבעיה בכלי שאינו שווה- פרוטה אינה חיסרון בעצם הקניין אלא רק בעיה בדעתה וא"כ ניתן למצוא היכ"ת שלא תהיה בעיה מצד דעתה, אך אם היה חיסרון בעצם הקניין היה ברור לו שכך רש"י יתרץ. לזה רש"י התכוון באמרו "בטל תורת חליפין", התבטל כל הקניין כולו וא"א להמציא קניין חליפין חדש.

לפי"ז אף תתורץ השאלה ששאלנו מחשבון הגמרא לעיל בדף ב ע"ב בעניין קידושין בע"כ. להנ"ל י"ל שאף אם ניתן לקדש בע"כ ול"צ דעת מקנה כמו שהייתה לגמרא הוא- אמינא, זה רק בנוגע לעניין יצירת החלות בע"כ, אך עדיין כתבה המשנה "בשלוש דרכים" למעוטי חליפין, כיון שיתסוד חליפין הוא שמחמת ההנאה מהחפץ, המקנה גומר ומקנה, הרי שאם אינה רוצה זהו חיסרון במעשה הקניין וא"א היה ליצור חליפין בקניין בע"כ, אף אם באמת אין צורך בקידושין בדעת מקנה, דמעשה הקניין של חליפין הוא לגרום לדעת המקנה.

אמנם העירני ידידי הרב א. וייץ שליט"א שתמוה הדבר שמעשה הקניין יצטרך לגרום לגמירות- דעת של המקנה בקניין כזה שאין צורך בדעת מקנה וניתן לעשותו בע"כ, אולם נראה שעדיין י"ל שאף שנקנית בעל- כורחה מ"מ נקנית דרך חליפין, ובהגדרת חליפין הוא שהאשה תסכים עבור הכלי, והנה באמת לפי הנוסח שנאמר מיד, יהיה היתרון מרווח יותר.

אולם, פרט זה שהחיסרון במעשה הקניין יסודו בכך שאין הכלי גורם לגמירות דעתה, נסתר הוא מהרא"ש בגיטין. הרא"ש בגיטין לפרק "השולח" סימן כ"ז כתב שעבד קונה עצמו בחליפין והביא את סוגיין שאשה אינה נקנית בחליפין, בה גרס "לא מיקניא נפשה", וטרח לבאר מדוע חיסרון זה אינו קיים בעבד: "וניחא ליה לעבד דנקני נפשיה בפחות משווה פרוטה". היה קשה לרא"ש למה לא אומרים גם בעבד שגנאי הוא לו כאשה, ותיריך שבאמת כן ניח"ל.

לפי הנ"ל, לא מובן מה קשה לרא"ש, הרי הוא דיבר על יציאת העבד, שם האדון הוא המקנה והעבד הוא הקונה. רק באשה שהיא המקנה, אם גנאי לה, ניתן לומר שהיא לא גמרה בדעתה להקנות מחמת הכלי, אבל בעבד שהאדון הוא המקנה וכלפי האדון ברור שאין גנאי, כמו שמוכר קרקעו עבור פרוטה, אז מאי נפקא מיניה אם זה גנאי לעבד כשהעבד אינו המקנה, אלא האדון, וכלפיו הכלי עושה גמ"ד?

לכן, שלא כמו שאמרנו כעת שחסר בעצם מעשה חליפין, מטעם שאף אם נתרצית לקניין אולם לא הכלי עושה את הגמ"ד וב"הזהב" מבואר שבחליפין ע"י נתינת הכלי וקבלתו גמר ומקני, נאמר כעת שהסיבה שחסר בעצם הקניין הינה שונה, יסוד חליפין הוא שנותן את הסודר תמורת החפץ ובאשה גנאי לה לראות את הסודר עומד תמורתה, ואם היא אינה רואה אותו כך, הרי שבאמת הסודר אינו עומד כתמורת האשה וחסר בעצם מעשה החליפין ולא רק מצד הגמירות דעת. שורש הקניין הוא במה שמעמידים את זה כנגד זה, וא"כ החיסרון של כלי פחות משווה- פרוטה הוא במה שהכלי אינו כתמורה לאשה ואינו מעשה חליפין.

א"כ, אם זה חיסרון בקניין עצמו, שאמור להיות שנותן זה תמורת זה, אז הקביעה אם הדברים המוחלפים עומדים זה כנגד זה, תלויה בדעת שניהם ולא רק בדעת המקנה. ממילא, אם גנאי לעבד להיות נקנה תמורת הסודר, אף שהוא הקונה, הסודר אינו תמורה לעבד וחסר בחפצא של קניין החליפין, ולכן צריך הרא"ש לומר שאינו גנאי לעבד והעבד אכן רואה את הסודר ניתן כתמורה לו.

ממילא גם לא קשה מה ששאלנו על המהרש"א, מה יעזור הלימוד של שטר מגט אם גנאי הוא לה. דבאמת היא מוכנה להתקדש אף בשטר ששווה פחות מפרוטה, אלא הגנאי יוצר בעיה שאינו מצד דעת מקנה אלא מצד מעשה הקניין ולזה בא הלימוד מגט לומר שאינו בעיה.

ד. האם קיים חסרון זה גם בקניין כסף

מבואר במשנה ששיעור הכסף בו האשה מתקדשת לדעת ב"ה- הינו פרוטה. הגמרא דנה באריכות בשיטת ב"ש, אולם לא דנה ולא ביארה מדוע לב"ה דוקא בפרוטה. בפשטות, הרי זה משום שפחות מפרוטה אינו ממון או אין לו חשיבות ממון.

עיינ בדף יג ע"א, שם שואל תוספות הרא"ש למה הגמרא שאומרת "כשם שאין אשה נקנית בפחות משווה- פרוטה כך אין קרקע נקנית בפחות משווה- פרוטה", תולה קרקע באשה, ותיריך שבאשה הדבר יותר פשוט למה צריך שווה- פרוטה, כי בפחות מזה הרי זה גנאי.

מבואר בו שסברת רש"י שבכלי ששווה פחות מפרוטה גנאי לאשה להתקדש בו, נכונה גם לגבי קניין כסף, וזו גם סברא למה יצטרכו ממון של פרוטה לקניין כסף, ובודאי שיש גם צורך לומר שפחות מפרוטה אינו ממון דאל"כ למה בשדה בעי פרוטה, הרי שם אין גנאי.

ראינו שהמרדכי שמביא את שאלת ר"ת על רש"י למה אם פשטה ידה לא יועיל בפחות משווה- פרוטה אם הטעם הוא גנאי, מסיים את שאלתו: למה המשנה אמרה פרוטה.

מבואר בו שלמד ברש"י שהסיבה היחידה שבעינין פרוטה לקידושי כסף היא רק בגלל שבפחות מכך לא מיקניא נפשא.

וצ"ע איפה ראה זאת ברש"י שלא דיבר כלל על קניין כסף אלא על חליפין, וקשה מה שואל על המשנה, הרי המשנה דיברה בקניין כסף ולא בחליפין ולכסף בעינין ממון ופחות מפרוטה אינו ממון? יתכן שלמד מסברא דמניין יודעת הגמרא שבפחות משו"פ לא מיקניא נפשה, אם לא מכסף? ואולי למד מהגמרא בדף מו ע"א שם היתה לגמרא הו"א שאשה תתקדש בתמרה שאין בה שו"פ "הואיל ומיקרבא הנייתה, גמרה ומקניא נפשה" והשאלה מהו ה"קמ"ל" שם בגמרא, האם הקמ"ל הוא שבאמת לא גמרה ומקניא נפשה, אך באמת אי דעתה היתה להתקדש היה מהני פחות משו"פ ומכאן למד המרדכי שאין צורך בפרוטה מצ"ע אלא רק בגמ"ד, או שהקמ"ל שלעולם בעינין פרוטה ואף אי גמרא ומקניא, דבפחות מזה אין שם "כסף".

עו"ק למה תלתה הגמרא בדף יג שדה באשה, הרי בשדה לא שייך גנאי?

ניתן לומר שאף שגנאי אין בשדה, אולם ישנה סברה שלא גמר ומקנה בפחות מפרוטה וזה הדמיון כמו שאשה לא גמרא ומקניא (מטעם הגנאי), כך בשדה אינו גומר ומקנה בפחות משו"פ (כי אינו חשוב בעיניו).

והנה אם הפשט ב"גנאי הוא לה" הוא שנתנית הכלי בעצמה לא פועלת גמ"ד וזה החיסרון בקניין חליפין, אז מובן שה"ה בכסף שי"ל שאם הכסף לא עושה גמ"ד, חסר ביסוד קניין כסף, כמו שרואים בעניין "דעתה אפרוטה" ומובנת שאלת תוספות, אולם אם החיסרון הוא מצד שלא נחשב לחליפין ותמורה, וכי בכסף צריך שהכסף ייחשב תמורה ותחליף לדבר הנקנה, הרי טען הט"ז בסימן ק"צ שלא שייך לומר כך בקניין אשה?

עיין ברשב"א לשבועות דף לט ע"ב, שם הגמרא אומרת שעל מחט נשבעים שבועת מודה במקצת ויושבים עליה ישיבת דיינים והרשב"א לומד שמירי גם במחט שהיא אמנם פחות משווה- פרוטה, אך כיוון שראויה למלאכתה חשיבה כפרוטה ואפשר שיכול לקדש אשה עם כלי זה. הרשב"א מביא לכך ראיה, שהרי חליפין מדין כסף ובכל זאת אף שכסף לא מהני בפחות משווה- פרוטה, מהני כלי שפחות משווה- פרוטה.

ועיין בקצות סימן פח ס"ק ג שהקשה עליו, שהגמרא אומרת אצלנו שכלי פחות משווה- פרוטה הוא גנאי לאשה, וא"כ למה מהני בתורת כסף הרי זה גנאי לאשה והיא לא מקנה נפשה כנגד הכלי?

ועיין באבנ"מ סימן לא ס"ק ו שמתרץ שדוקא בתורת חליפין, שאי תפיס לא מיתפס והוי קני על מנת להקנות, כיון שהאשה צריכה להשיב את הכלי הרי זה גנאי לה, אבל כשנותן לה כלי פחות משווה- פרוטה בתורת כסף שהוא נעשה שלה לגמרי, אינו גנאי לה כיון שזה ראוי למלאכתו וחשיב כפרוטה.

הבעיה בתירוץ היא, שהרשב"א כאן אומר שהגנאי הוא זה שמקלקל בפחות משווה- פרוטה ולא בגלל שהסודר חוזר.

אולם לכאורה י"ל ברשב"א שביאור דבריו תלוי בהנ"ל, אם כהבנה האחרונה שאמרנו, שהגנאי עושה שאינו קניין חליפין כי לא הוי תמורת החפץ, הרי שזה שייך רק בחליפין, שהם ניתנים כחלפת דבר בדבר, אבל כשנותן בתורת קניין כסף, כיוון שהאשה מתרצית, מהני בתור כסף ואין חיסרון במה שהוא גנאי, דאין זה ניתן בתורת החלפה אלא בתורת תשלום, וא"כ לפי"ז הרשב"א לא יסבור כמרדכי ששייך בכסף חיסרון של גנאי.

אולם קשה גם על תירוץ זה וגם על תירוץ האבנ"מ, מהרשב"א לדף י"ג שם אומר

כתורא"ש הנ"ל, שמה שהגמרא תולה קרקע באשה שאינה נקנית בפחות משווה- פרוטה, זה מפני שבאשה פשוט שלא מהני כי הוא גנאי לאשה, והרי שם עוסקת הגמרא בקניין כסף, רואים שלדעתו אף בכסף יש חיסרון של גנאי הוא לה.

לכן נראה מדבריו בדף יג שאף לרא"ש והרשב"א באמת אפשר לומר שאותו חיסרון של גנאי מצד שאינו "חליפין" קיים גם בקניין כסף, לפי שיטת האבנ"מ שראינו בשיעור ג, שכסף קידושין הינו כסף תמורה, כמו שביררנו באורך שם. א"כ, אם כסף בקידושין הוא כסף שניתן כפירעון, אפשר לומר שכמו בחליפין שמחמת הגנאי לא נחשב שהסודר תמורת האשה, ה"ה בכסף כיון שהוי גנאי לאשה לא נחשב שהכסף פירעון תחת האשה ולא הוי כסף תמורה ולפי"ז תחזור קושיית הקצות.

ועיין תוספות בדף י"א ד"ה "שכן" שלמדו בתחילה, שלב"ש, כיון שהאשה מקפדת ע"ע בפחות מדינר לא הוי "כסף", דכתבו: "הואיל ורגילה להקפיד על דינר משום דכתיב כסף בקרא ולגבי דידה לא חשיב כסף...". נראה לבאר בהם כי אין זה נידון אז ככסף תמורה, דאינה רואה את עצמה תמורה לכסף, וא"כ ה"ה בפחות משווה- פרוטה, כיון שהוא גנאי לא נחשב הכסף לפירעון של האשה ולא הוי כסף (אמנם בשיעור ג למדנו בשיטתם בדף ב שלא למדו כאבנ"מ).